

Shakespeare och kärleken

Marcus Nordlund undersöker olika typer av kärlek i sju av Shakespeares dramer

Marcus Nordlund har skrivit boken *Shakespeare and the Nature of Love: Literature, Culture, Evolution* där han undersöker litteraturen ur ett evolutionärt perspektiv. Han ger sig i kast med att sprida ljus över kärlekens väsen. Han beskriver fyra olika typer av kärlek i sju Shakespearepjäser: förälskarkärlek i *Titus Andronicus* och *Coriolanus*, förhållandet mellan kärlek och plikt i *Kung Lear*, den romantiska kärleken i *Troilus och Cressida* och *Slutet gott, allting gott* samt svartsjuka i *Othello* och *En vintersaga*. Boken är ett svar på frågan om Shakespeares allmängiltighet. Marcus Nordlund menar att man under många år har hävdat att Shakespeare är ett universellt geni, att han beskriver människan precis som hon är.

Marcus Nordlund. Foto: Roland Heiel

– I 30–40 år har en del litteraturvetare hävdar motsatsen: Shakespeare säger inga allmänna sanningar om någonting, för det finns inget som är universellt hos människan, eftersom vi är en produkt av vår kultur. Min bok är ett försök att få en balans i den frågan, att se Shakespeare både som en människa och som en elisabetan: vad är gemensamt och vad är det som skiljer sig – kulturellt och individuellt?

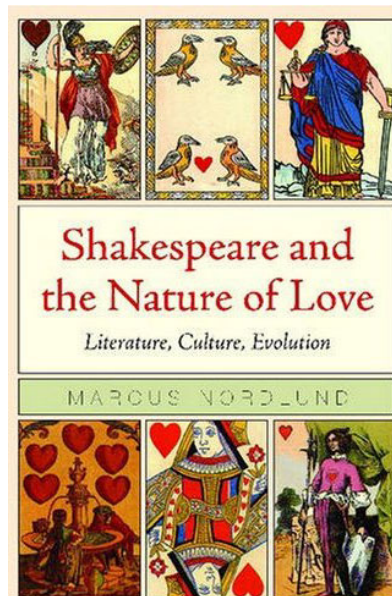
Marcus Nordlund hoppas att läsaren ska få en bättre referensram, så att det är mindre risk att man förvränger Shakespeare genom att ha felaktiga uppfattningar om hur historiskt präglad eller hur allmängiltig han är.

– Jag har i boken inriktat mig på kärleken. Behovet att älska är ett universellt fenomen, även om det tar sig olika uttryck i olika kulturer. Den romantiska kärleken tror jag är universell: människor världen över upplever, och har under lång tid upplevt, samma känsla av kärlek. På Shakespeares tid rådde dock absolut monogami: kärleken, och framför allt sexualiteten, reserverades för äktenskapet, och det var väldigt svårt att ta sig ur. Idag praktiserar vi i stället seriell monogami: vi går igenom flera förhållanden under vår livstid och vi är i någon mån är utbytbara. Idag handlar det mycket mer om den individuella njutningen. Vi värderar känsloupplevelsen mycket starkare. Då hade

man inte råd att inrätta sitt liv efter känslor. Idag har vi en tendens att identifiera oss med våra känslotillstånd.

Vi talar om *Slutet gott, allting gott*, där Helena vinner Bertram genom att lura honom till samlag. Bertram ska träffa Diana i mörkret men Helena går dit i stället, blir med barn och tvingar honom på så sätt att gifta sig.

– Idag tycker många med mig att Helenas agerande är omoraliskt. En del feminister tycker dock att enda anledningen till att vi tycker så är att hon är kvinna. De anklagar Bertram i stort sett för misogyni¹. Det är ingen

Marcus Nordlunds bok är på engelska och kan köpas på www.adlibris.se för 228 + 19 kr.

rimlig ståndpunkt, för antingen är ett beteende omoraliskt eller också inte. Han vill inte gifta sig med Helena, och att därifrån hävda att han fördömer kvinnor i allmänhet är helt orimligt. Men det finns också sympati för henne i pjäsen. Hon beskrivs som en fantastisk kvinna, men ”kärleken är blind” och ”allt är tillåtet i krig och kärlek”. Man *blir* mindre moralisk när man är så driven av sina känslor. Det finns studier av hjärnan som visar att moraliska centran i hjärnan deaktiveras när man blir kär.

– Idag är vi mycket friare än på Shakespeares tid när det gäller relationer, men vi ska inte överdriva skillnaderna. Nästan alla kärleksrelationer i Shakespeares pjäser är mellan högt uppsatta personer, som var väldigt kringaskurna när det gällde val av partner. Men så var det inte för de flesta människor i det samhället; i lägre klasser hade man väldigt stor frihet att välja vem man ville gifta sig med. Att som Shakespeare själv gifta sig i 18-årsåldern var tidigt, lika tidigt som det skulle uppfattas som idag. Kvinnor väntade tills de var 25, och män till 30, för de var tvungna att jobba upp en ekonomi som tillät äktenskap. Många förblev ogifta, något som de själva ofta valde.

– Vi måste beskriva naturen, kulturen och oss själva så ärligt det går. När vi så har vår moraliska uppfattning, kan vi inte kopiera naturen och göra som djuren gör. Människan har längst fram i hjärnan ”prefrontala barken” (se bild, sid. 19), där drifter kan regleras, något som är djupt mänskligt, och som vi, men inget djur klarar av. Och drifterna behöver inte alltid vara själviska. Modern darwinistisk forskning pekar på anlag för till exempel osjälviskhet.

– Vad gäller kärleken föräldrar/barn är det lite av en tragedi för dig som förälder att du alltid kommer att älska dina barn lite mer än vad barnen älskar dig. Och det är rimligt att det är så, det finns inbyggt i oss. På Shakespeares tid fanns en rad problem kring relationer föräldrar och barn. Det fanns idéer om att om

föräldrar kan göra sina barn lottlösa, så borde barnen kunna göra samma sak med sina föräldrar. Det fanns också en stark generationskonflikt i samhället, där den äldre generationen försökte kontrollera den yngre. Där har vi också ett exempel på ett biologiskt fenomen som får en speciell form i en specifik kultur. I *Kung Lear* kan vi se hur detta dramatiseras som en konflikt mellan kärlek och plikt.

– Shakespeare ger många bevis för att den gode Lear är senil, och de andra karaktärerna pratar om honom i sådana termer. Det är svårt att göra en moralisk läsning av pjäsen, eftersom han är sinnesförvirrad redan från början. Det så kallade ”kärlekstestet” sker helt abrupt. Han har förberett att dela upp landet mellan dottrarna, och det känns som en nyck när han plötsligt frågar vem som älskar honom mest.

– Jag försöker i min bok tona ner moralismen kring Lear, och i stället visa hur utsatt man blir när man blir gammal, hur man kan ligga andra till last, och bristen på socialt skyddsnät, om man inte behagar sina barn. I Shakespeares samhälle var man utlämnad åt den yngre generationen, och där tycker jag den starkaste tyngden i pjäsen ligger.

MARCUS NORDLUND SKRIVER I SIN bok också om svartsjukan. *Othello* är en pjäs han ofta kommer tillbaka till.

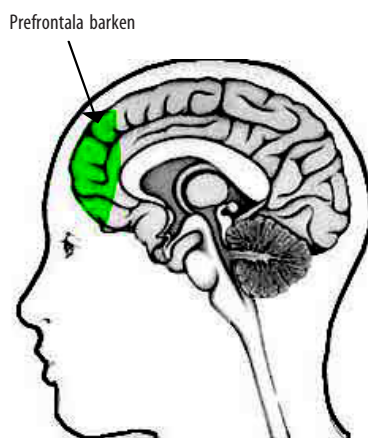
– Svartsjukan är universell även om det har funnits teoretiker som hävdar att det finns kulturer där den saknas. Vad gäller *Othello* är försöken till förklaringar till hans svartsjuka helt felaktiga. Det är rentav en intressantare pjäs just för att vi *inte* kan få grepp om den. En populär förklaring till vad som driver Jago är att *Othello* är svart, men det finns inget stöd för det i texten. *Othello* tar upp tre tänkbara skäl till varför Desdemona skulle bedra honom: Han är svart, han är för gammal, eller han är inte värtalig. Sedan förkastar han alla tre skälen. Många kritiker har citerat det där men utelämnar det faktum att han själv förkastade skälen!

– Visst finns rasismen i pjäsen, men den yttras av bara av folk som har

något otalt med *Othello*: Jago har sina skäl, Brabantio är rasande för att *Othello* betett sig svekfullt, som har varit en älskad gäst i hans hem, men sedan har stulit hans dotter.

– Det är också tydligt i pjäsen att *Othello* är djupt medveten om hur älskad han är. Han vet sitt värde och människor pratar om honom som om de vore förälskade i honom. Han är den perfekta människan. När han sedan gör de hemskheter han gör, så frågar sig folk hur denna perfekta människa kan göra något sådant. Man kan på psykoanalytiskt sätt hävda att han hatar sig själv men förnekar det, men det kan man säga om precis allting. Och det måste finnas något i texten som ger oss anledning att tro att det kan vara på det viset.

– Jag för i boken fram en rad olika skäl till att det går som det går, och jag jämför med Leontes i *En vintersaga*: Både *Othello* och Leontes är högt uppsatta och har väldigt mycket att förlora, båda är tillsammans med en kvinna som de uppfattar som enastående och helt unik. Men trots dessa och andra skäl så kan vi inte förklara varför det bli så extremt. Vi måste förstå att vi i *Othello* inte pratar om ”den mänskliga naturen” i allmänhet, utan vi pratar om *en* specifik människa, vars handlingar på dramatisk väg blir extrema för att vi ska engageras. Om Shakespeare hade konfronterat os med vardagssvartsjuka, så hade vi inte varit intresserade

I prefrontala barken finns många av de förmågor som gör människan unik jämfört med ”enkla” djur. Den används för planering, koncentrationsförmåga, organisering, arbetsminne och mycket av det vi uppfattar som rationellt. Den hjälper också till med medvetna funktioner som empati, självkännedom och förmåga till samarbete.

av pjäsen. Därför blir det missriktat att försöka hitta den där slutgiltiga förklaringen. Vi får så klart inte glömma Jago. Hans agerande är ju en kuslig studie i psykologisk manipulation. Han har en otrolig förmåga att ständigt placera *Othello* mellan tro och tvivel. Pjäsen handlar också om vårt behov av visshet och om våra försök att nå visshet.

– I *Othellos* fall finns ett överdrivet fokus på kulturella förklaringar, att det handlar om rasism, att det handlar om ett patriarkalt samhälle, men om man ser det ur en biologisk aspekt kan vi se att svartsjuka är något som har följt människan. Mänsklig svartsjuka är ett exempel på ett större fenomen som kallas ”mate guarding” (partnerbevakning), som vi hittar i djurvärlden. Bland många arter är det viktigt att vem du parar dig med, och det är kanske också viktigt att din partner håller sig till dig. Våra drivkrafter förstår vi bara delvis själva, vi drivs av drifter som har vuxit fram under enorma tidsrymder, och det är inte troligt att vi förändras helt bara för att vår omgivning förändras. Och som alltid får man se det som ett samspel mellan gener och miljö.

– En vanlig förklaring till *Othellos* svartsjuka är att det är något fel på hans kärlek till Desdemona, att han behandlar henne som om han ägde henne, att han är egocentrerad, att han egentligen älskar hennes kärlek och inte henne. Men här har kritiker helt enkelt läst in en massa som inte finns i pjäsen. Och resten av kritiken, att han är för beroende av Desdemonas kärlek, bör kanske snarare riktas mot kärleken som sådan än mot *Othello*. Om man älskar någon romantiskt har man ju svårt att tänka sig en tillvaro utan personen ifråga.

– Att förfina vår förståelse för vad kärlek *är*, har ju rimligtvis en effekt för vår förståelse av litterära beskrivningar av kärlek. Om vi själva har en bättre förståelse, så kommer vi också att förstå texterna om kärlek bättre.

Intervju: Roland Heiel

Marcus Nordlund är docent vid engelska institutionen vid Göteborgs universitet

¹ hat eller starka fördomar mot kvinnor